

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ПОШУКУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Файфура В. В., Насмінчук І. А.

ВСТУП

Цифровізація вищої освіти радикально змінила умови наукового пошуку: дослідник дедалі частіше працює одночасно з текстовими джерелами, результатами експериментів, бібліотечними фондами, великими масивами даних, цифровими платформами, алгоритмічними рекомендаціями, наукометричними базами, репозитаріями, системами автоматичного перекладу, інструментами інтелектуального аналізу та генеративними моделями. Така трансформація не є суто технічною. Вона змінює предмет етики наукової діяльності, оскільки традиційні принципи поваги, компетентності, відповідальності та чесності мають бути співвіднесені з принципами інформаційної етики: приватністю, точністю, правом власності й доступністю даних ¹.

Розвиток штучного інтелекту у вищій освіті посилив цю проблему. Метааналіз досліджень з ШІ у вищій освіті засвідчує, що поряд із розширенням можливостей персоналізованого навчання, аналітики й підтримки викладача академічна спільнота стикається з дефіцитом етичної рефлексії, міждисциплінарної співпраці та методологічної строгості ². Отже, університети мають справу не з черговим цифровим сервісом, а з технологією, яка впливає на способи постановки дослідницьких питань, добору джерел, інтерпретації доказів, написання текстів, оцінювання студентських результатів і поширення знання.

У вітчизняному освітньому контексті питання цифрової доброчесності набуває додаткової гостроти через потребу одночасно модернізувати освітню інфраструктуру, підтримувати якість навчання в умовах воєнних і повоєнних викликів, інтегруватися до європейського простору вищої освіти та формувати новий тип академічного лідерства.

¹ Коблянська І. І. Трансформація етичних аспектів наукових досліджень в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-48-33.

² Bond M., Khosravi H., de Laat M., Bergdahl N., Negrea V., Oxley E., Pham P., Chong S.W., Siemens G. A meta systematic review of artificial intelligence in higher education: a call for increased ethics, collaboration, and rigour. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. Vol. 21. No. 1. DOI: 10.1186/s41239-023-00436-z.

Дослідження цифрової трансформації вищої освіти засвідчують, що відповідальне лідерство в епоху штучного інтелекту набуває не тільки управлінського, а передусім ціннісного виміру. Воно ґрунтується на культурі цифрової доброчесності, передбачає здатність оцінювати довгострокові наслідки технологічних рішень і вимагає готовності до формування правил та норм, зрозумілих усім учасникам освітнього процесу³.

Використання генеративного ШІ у вищій освіті вже стало повсякденною практикою, що потребує зміни підходів до навчання, викладання та оцінювання. Українські дослідники наголошують, що ШІ здатний підтримувати освітній процес і наукову роботу, але водночас створює ризики для академічної доброчесності, якості контенту, авторських прав і достовірності інформації⁴. Тому заклади вищої освіти мають переходити від реагування на окремі випадки зловживань до системного розроблення та впровадження інституційних політик використання штучного інтелекту. Такі політики повинні ґрунтуватися на принципах рівного доступу, інклюзивності, забезпечення якості освіти, етичності, прозорості, розвитку цифрових компетентностей викладачів, захисту даних та підтримки неперервного професійного навчання⁵.

Етичний вимір наукового пошуку у цифровізованій вищій освіті доцільно розглядати ширше, ніж як формальне проходження процедури етичної експертизи або перевірки на плагіат. У дослідженнях з етики ШІ запропоновано розрізняти власне дослідницьку етику і ширше питання етичного використання результатів ШІ, адже технологія може бути формально допустимою, але соціально проблемною через спосіб її застосування, вплив на людей або приховані наслідки для довіри до науки⁶. Саме тому важливо говорити про етичні виміри наукового пошуку як про систему взаємопов'язаних питань: хто контролює дані, як формується доказ, що вважається авторським внеском, які межі автоматизації допустимі, хто відповідає за помилки алгоритму, як

³ Гребешкова О. М. Цифрова трансформація вищої освіти: етичні виклики та роль у підготовці лідерів змін. *Стратегія економічного розвитку України*. 2025. Вип. 56. С. 232–247. DOI: 10.33111/sedu.2025.56.232.247.

⁴ Андрощук А. Г., Малога О. С. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Vol. 3. No. 2. P. 27–35. DOI: 10.46299/j.isjel.20240302.04.

⁵ Щедрина М., Драч І. Рекомендації закладам вищої освіти щодо впровадження штучного інтелекту в освітній процес. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2024. Вип. 5. С. 202–215. DOI: 10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.30.

⁶ Samuel G., Chubb J., Derrick G. Boundaries Between Research Ethics and Ethical Research Use in Artificial Intelligence Health Research. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*. 2021. Vol. 16. No. 3. P. 325–337. DOI: 10.1177/15562646211002744.

зберегти автономію дослідника і як заклад вищої освіти має навчати цьому майбутніх фахівців.

Метою статті є теоретичне обґрунтування етичних вимірів наукового пошуку в умовах цифровізації вищої освіти та розвитку штучного інтелекту, а також визначення інституційних механізмів, що дають змогу інтегрувати ШІ в академічну діяльність без руйнування принципів наукової доброчесності.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: розкрити зміни у структурі наукового пошуку під впливом цифрових технологій і ШІ; систематизувати основні етичні ризики, пов'язані з алгоритмічною підтримкою досліджень; проаналізувати трансформацію академічної доброчесності в умовах генеративного ШІ; окреслити інституційні кроки для відповідального використання ШІ у ЗВО.

1. Цифровізація наукового пошуку: від інструментальної зручності до етичної відповідальності

Науковий пошук у цифровому середовищі дедалі менше нагадує послідовний рух від бібліографічного огляду до емпіричного матеріалу й авторського висновку. Сьогодні дослідник часто починає роботу з алгоритмічно відфільтрованого списку джерел, автоматичного резюмування, семантичного пошуку, машинного перекладу, рекомендаційних систем або генеративних підказок. Такі інструменти знижують часові витрати, розширюють доступ до міжнародної літератури й допомагають орієнтуватися в масивах даних. Проте вони водночас створюють нову залежність: дослідник бачить не весь простір знання, а вже попередньо впорядковану, оцінену й ієрархізовану алгоритмом картину.

Саме тому цифровізація наукового пошуку потребує переходу від уявлення про ШІ як нейтрального технічного засобу до розуміння його як елемента дослідницької інфраструктури, що впливає на якість і межі наукового судження. У медичній вищій освіті, де помилки інтерпретації даних можуть мати прямі наслідки для людини, дослідники наголошують на принципах відповідальності, прозорості, поваги до гідності особистості, професійної компетентності та недопущення некритичної залежності від алгоритмічних рішень⁷. Хоча медична освіта має специфічні ризики, її досвід важливий для всієї вищої школи: що вищою є ціна помилки, то чіткішими мають бути правила валідації, декларування і людського контролю.

⁷ Шевченко В. Г., Муравйов П. Т., Кравець К. В. Етика використання штучного інтелекту у вищій медичній освіті. *Медична освіта*. 2025. № 1. С. 94–98. DOI: 10.11603/m.2414-5998.2025.1.15381.

Перший ключовий етичний ризик цифровізованого пошуку пов'язаний з алгоритмічним упередженням. Системи ШІ навчаються на даних, які вже містять соціальні, мовні, географічні, інституційні або дисциплінарні нерівності. Якщо ці дані неповні, історично зміщені або нерепрезентативні, то алгоритмічні висновки можуть відтворювати й посилювати несправедливість. У дослідженні упереджень ШІ виокремлено щонайменше три рівні: вхідне упередження даних, системне упередження моделі та прикладне упередження використання, кожне з яких породжує етичні проблеми несправедливості, поганого результату, втрати автономії й розмивання підзвітності⁸. Для науковця це означає, що посилення на алгоритм не звільняє від відповідальності за якість вибірки, коректність інтерпретації та соціальні наслідки результату.

Другий ризик стосується втрати доменної експертизи. Приклад матеріалознавства показує, що навіть високопродуктивні моделі, здатні генерувати великі набори гіпотетичних структур, не гарантують реальної новизни, достовірності й практичної корисності результатів. Критичний аналіз ШІ-прогнозів у цій галузі засвідчує потребу поєднувати машинні передбачення з експериментальним досвідом, хімічною інтуїцією, перевіркою структури й розумінням меж методу⁹. Для педагогічних і соціогуманітарних досліджень це має аналогічне значення: жодна модель не може замінити знання контексту, етичного сенсу дослідницького питання, особливостей вибірки й ціннісної рамки інтерпретації.

Третій ризик пов'язаний з автономізацією наукового циклу. Поява систем, які можуть генерувати ідеї, писати код, запускати експерименти, аналізувати дані, створювати рукопис і виконувати автоматизоване рецензування, демонструє реальне наближення до часткової автоматизації дослідницького процесу. Водночас такі системи можуть додавати шум до наукової літератури, перевантажувати рецензентів і створювати ілюзію завершеного дослідження там, де бракує відповідального людського судження¹⁰. Отже, етичне питання полягає не в тому, чи можна автоматизувати окремі операції, а в тому, які етапи дослідження потребують обов'язкового людського контролю і хто несе відповідальність за кінцевий результат.

⁸ Hofmann B. Biases in AI: acknowledging and addressing the inevitable ethical issues. *Frontiers in Digital Health*. 2025. Vol. 7. Article 1614105. DOI: 10.3389/fdgh.2025.1614105.

⁹ Cheetham A.K., Seshadri R. Artificial Intelligence Driving Materials Discovery? Perspective on the Article: Scaling Deep Learning for Materials Discovery. *Chemistry of Materials*. 2024. Vol. 36. No. 7. P. 3490–3495. DOI: 10.1021/acs.chemmater.4c00643.

¹⁰ Lu C., Lu C., Lange R.T., Yamada Y., Hu S., Foerster J., Ha D., Clune J. Towards end-to-end automation of AI research. *Nature*. 2026. Vol. 651. P. 914–919. DOI: 10.1038/s41586-026-10265-5.

Четвертий ризик стосується достовірності джерел. Генеративні моделі здатні створювати правдоподібні, але вигадані посилання, неточні цитати або логічно переконливі, проте фактично хибні пояснення. У матеріалах про використання ШІ в науковому пошуку підкреслено, що ШІ може допомагати добирати літературу, формувати ідеї й готувати чернетки, але кожен згенерований результат має проходити фахову перевірку, а використання ШІ на етапах пошуку, аналізу або написання має бути відкрито зазначене¹¹. Це особливо важливо для молодих дослідників, які ще формують навички критичного читання й можуть сприймати граматично правильний текст як ознаку наукової надійності.

Рис. 1. Компоненти етичної компетентності

Отже, цифровізація наукового пошуку змінює зміст дослідницької компетентності. До традиційних умінь працювати з теорією, методологією та емпіричним матеріалом додаються нові обов'язкові здатності: розуміти принципи роботи алгоритмів, оцінювати якість даних, виявляти упередження, перевіряти джерела, фіксувати цифровий слід дослідницьких дій, відрізняти допоміжне редагування від

¹¹ Дубель Н. І., Феденько С. М. Використання штучного інтелекту у науковому пошуку: допомога чи шкода для користувача? *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 36–38.

змістового співавторства, коректно цитувати дані й цифрові інструменти. Інакше кажучи, етичність наукового пошуку у цифрову добу є не додатком до методології, а її внутрішньою умовою.

Узагальнення цих ризиків дає змогу окреслити базові етичні вимоги до використання ШІ в дослідженнях (табл. 1).

Таблиця 1

**Базові етичні вимоги до використання ШІ
в наукових дослідженнях**

Етичний вимір	Основний ризик	Відповідальна практика
Дані	неповнота, приватність, нерепрезентативність, незаконне або непрозоре походження	перевірка джерел даних, інформована згода там, де вона потрібна, мінімізація персональних даних, опис обмежень вибірки
Алгоритм	упередження, непрозорість, галюцинації, неконтрольована автоматизація	верифікація результатів, порівняння з альтернативними джерелами, аудит помилок, фіксація використаних інструментів
Авторство	розмивання меж між допомогою і створенням змісту	декларування ролі ШІ, заборона приписування ШІ авторства, відповідальність людини за фінальний текст
Оцінювання	підміна самостійної роботи, нерівність доступу до інструментів	автентичні завдання, усний захист, рефлексивні компоненти, прозорі критерії дозволеного використання
Інституційна культура	фрагментарні заборони, страх перед технологіями, приховане використання	локальні політики, навчання викладачів і здобувачів, етичні комісії, регулярне оновлення правил

Ця таблиця засвідчує, що відповідальна інтеграція ШІ не може зводитися до технічної інструкції. Вона має бути частиною академічної культури, у якій дослідник не перекладає відповідальність на інструмент, а розуміє межі його застосування.

2. Академічна доброчесність і авторство в епоху генеративного ШІ

Найпомітнішим наслідком поширення генеративного ШІ у вищій освіті стала криза звичних уявлень про авторство, самостійність і оригінальність. Якщо раніше академічна недоброчесність переважно асоціювалася зі списуванням, плагіатом, фабрикацією даних або купівлею робіт, то тепер здобувач освіти або дослідник може створити формально унікальний текст без запозичення з конкретного джерела, але й без власної інтелектуальної праці. Саме тому академічна доброчесність має розглядатися не тільки як система заборон, а як ціннісний фундамент університетської культури, що включає чесність,

відповідальність, довіру, справедливість, критичне мислення і здатність пояснити власний внесок¹².

У цьому контексті варто відрізнити кілька рівнів використання ШІ. Перший рівень – технічна підтримка: перевірка граматики, переклад, форматування, пошук помилок, створення плану роботи. Другий рівень – когнітивна підтримка: добір можливих аргументів, порівняння підходів, формулювання альтернативних гіпотез, пошук літератури. Третій рівень – змістове заміщення: генерація основного тексту, висновків, аналізу або розв’язання завдання без належної участі автора. Етично прийнятним може бути перший і частково другий рівень за умови прозорості, перевірки й відповідності правилам курсу або дослідження. Третій рівень без декларування є порушенням академічної доброчесності, навіть якщо текст не збігається з жодним джерелом.

Зарубіжні дослідники справедливо зазначають, що генеративний ШІ не обов’язково підриває освіту, якщо університети зміщують акцент з пошуку на порушників до формування культури відповідального використання. Таке використання передбачає пояснення здобувачам меж допомоги, розвиток рефлексії, навчання перевірці результатів і переосмисленню завдань так, щоб здобувач мав продемонструвати власне судження, а не лише подати бездоганно оформлений текст¹³. Відтак головне питання не в тому, чи здобувач користувався ШІ, а в тому, чи зберіг він авторську позицію, чи розуміє зміст поданої роботи і чи може відповідати за її результати.

Проблема доброчесності має також соціальний вимір. Генеративний ШІ може як розширювати доступ до навчання, так і поглиблювати нерівність. Здобувачі з кращим доступом до платних інструментів, якіснішої цифрової інфраструктури й навичок промптингу можуть отримати непропорційну перевагу. Крім того, англomовні й технологічно домінантні середовища мають кращу представленість у навчальних даних, що може посилювати асиметрію між академічними культурами. У дослідженні впливу генеративного ШІ на вищу освіту поставлено питання, чи стане він майбутнім навчання, чи майбутнім нового поділу, оскільки доступ, регулювання, цифрові навички й інституційна підтримка розподілені нерівномірно¹⁴.

¹² Кубко В. П. Ціннісний вимір академічної доброчесності в епоху штучного інтелекту. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 3 (15). С. 172–180. DOI: 10.31392/cult.alm.2025.3.21.

¹³ Toledo Tan M.J., Maravilla N.M.A.T. Shaping integrity: why generative artificial intelligence does not have to undermine education. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2024. Vol. 7. Article 1471224. DOI: 10.3389/frai.2024.1471224.

¹⁴ Wong W., Aristidou A., Scheuermann K.F. The future of learning or the future of dividing? Exploring the impact of generative artificial intelligence on higher education. *Data & Policy*. 2025. Vol. 7. DOI: 10.1017/dap.2025.10011.

Для українських університетів це означає необхідність розроблення етичних політик, спрямованих як на визначення обмежень щодо використання цифрових технологій, так і на забезпечення справедливого доступу до легітимних інструментів.

Особливо чутливою є сфера дистанційної та відкритої освіти. Дослідження поглядів стейкхолдерів на етику ІІІ у дистанційній вищій освіті показує, що питання прозорості, підзвітності, захисту приватності, недискримінації та збереження людської ролі у навчанні не можуть вирішуватися лише адміністративними наказами¹⁵. Дистанційне середовище збільшує спокусу покладатися на цифровий контроль, прокторинг або автоматичне виявлення ІІІ-текстів, але надмірний контроль може підірвати довіру, порушити приватність і перетворити освітній процес на режим підозри.

Тому оцінювання в умовах генеративного ІІІ має змінюватися не в напрямі тотального нагляду, а в напрямі автентичності. Онлайн-оцінювання не варто описувати як дилему між технологічним раєм і академічною катастрофою: конструктивні рішення полягають у поєднанні чітких правил, завдань вищого рівня складності, елементів усного захисту, проєктної роботи, рефлексивних коментарів, поступового створення роботи й діалогу між викладачем та здобувачем¹⁶. У такій моделі ІІІ може бути дозволений як інструмент підготовки, але здобувач має показати процес мислення, пояснити рішення і захистити власну позицію.

Перспективним, але ризикованим напрямом є використання ІІІ для автоматизованого оцінювання й персоналізованого зворотного зв'язку. Систематичні огляди вказують, що ІІІ може пришвидшити перевірку, допомогти з індивідуальними рекомендаціями й виявити типові прогалини у знаннях, проте такі системи потребують контролю за справедливістю, прозорістю критеріїв, захистом даних і недопущенням зведення оцінювання до алгоритмічного рейтингу¹⁷. Людський викладач у цьому процесі не зникає: він відповідає за педагогічний сенс оцінювання, інтерпретацію результатів і підтримку здобувача.

¹⁵ Holmes W., Iniesto F., Anastopoulou S., Boticario J.G. Stakeholder Perspectives on the Ethics of AI in Distance-Based Higher Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2023. Vol. 24. No. 2. P. 96–117. DOI: 10.19173/irrodl.v24i2.6089.

¹⁶ Amrane-Cooper L., Hatzipanagos S., Marr L., Tait A. Online Assessment and Artificial Intelligence: Beyond the False Dilemma of Heaven or Hell. *Open Praxis*. 2024. Vol. 16. No. 4. P. 687–695. DOI: 10.55982/openpraxis.16.4.752.

¹⁷ Deepshikha D. A systematic review on the future of educational assessment: AI-driven grading and personalised feedback in higher education. *Artificial Intelligence in Education*. 2025. Vol. 2. No. 2. P. 75–115. DOI: 10.1108/aiie-03-2025-0036.

Окремої уваги потребує етика використання ШІ для редагування академічних есе та наукових текстів. Дослідження етичних оцінок використання ChatGPT у вищій освіті показують, що здобувачі по-різному сприймають допустимість генерації, перефразування, редагування та приховування ролі ШІ, а отже ЗВО не може залишати це поле в сірій зоні¹⁸. Інша праця про редагування академічних есе засвідчує, що етична оцінка залежить від поєднання кількох умов: характеру завдання, обсягу внеску ШІ, прозорості декларування, вимог викладача і того, чи змінює інструмент сам зміст аргументації¹⁹. Для практики це означає, що університетські правила мають бути не абстрактними, а прив'язаними до типів завдань.

Отже, академічна доброчесність в епоху генеративного ШІ має стати етичною компетентністю. Вона включає принаймні п'ять здатностей:

- розуміти, які операції ШІ виконує і чого він не здатний гарантувати;
- перевіряти факти, джерела, цитати, розрахунки і логіку згенерованого матеріалу;
- відрізняти допоміжне використання інструмента від підміни власної праці;
- прозоро декларувати роль ШІ відповідно до вимог завдання, журналу або інституції;
- брати персональну відповідальність за фінальний результат незалежно від того, скільки цифрових інструментів було залучено.

Саме така компетентність дозволяє уникнути двох крайнощів: технофобної заборони, яка штовхає використання ШІ у тінь, і техно-оптимістичної вседозволеності, яка розмиває межі авторства та відповідальності.

3. Інституційна модель відповідального використання ШІ у вищій освіті

Етичні виміри наукового пошуку не можуть бути забезпечені лише особистою доброчесністю окремого дослідника. Університет як інституція має створити середовище, у якому відповідальна поведінка є зрозумілою, підтримуваною і практично можливою. Йдеться про локальні політики, освітні модулі, методичну підтримку викладачів, прозорі

¹⁸ Pérez-Portabella A., Arias-Oliva M., Padilla Castillo G., de Andrés Sánchez J. Passing with ChatGPT? Ethical Evaluations of Generative AI Use in Higher Education. *Digital*. 2025. Vol. 5. No. 3. Article 33. DOI: 10.3390/digital5030033.

¹⁹ Pérez-Portabella A., Arias-Oliva M., de Andrés Sánchez J., Padilla Castillo G. Generative Artificial Intelligence and the Editing of Academic Essays: Necessary and Sufficient Ethical Judgments in Its Use by Higher Education Students. *Computers*. 2025. Vol. 14. No. 11. Article 458. DOI: 10.3390/computers14110458.

правила оцінювання, етичну експертизу досліджень з використанням ІІІ та постійний перегляд норм відповідно до розвитку технологій.

Українські матеріали з цифрової етики підкреслюють, що академічна доброчесність у цифрову епоху не повинна бути лише зовнішнім регламентом. Вона має стати внутрішньою нормою й ціннісною установкою, яку формують через навчальні практики, діалог, приклад викладача і розвиток цифрової медіаграмотності²⁰. Це важливий зсув: університет не просто повідомляє, що заборонено, а навчає, як відповідально користуватися інструментами, які вже стали частиною професійного життя.

Стратегія забезпечення академічної доброчесності в цифровому середовищі має включати інституціоналізацію політик використання ІІІ, обов'язкові модулі з академічної доброчесності, цифрової етики та інформаційної безпеки, розвиток критичного мислення, системне підвищення цифрової компетентності викладачів, а також поєднання технологічних і педагогічних механізмів моніторингу²¹. Важливо, щоб ці механізми не перетворювалися на каральну систему. Їхня мета – не лише виявляти порушення, а й допомагати здобувачам і викладачам розуміти межі дозволеного.

ІІІ може бути не тільки викликом, а й ресурсом для доброчесності. Він здатний підтримувати перевірку джерел, аналіз типових помилок, підготовку адаптивних завдань, виявлення академічних ризиків і створення навчальних матеріалів. Водночас авторство, критичне мислення, творча рефлексія й відповідальність не можуть бути передані алгоритму²². Тому в інституційній моделі доцільно розрізняти три ролі ІІІ: асистент, інструмент аналізу і об'єкт етичного контролю. ІІІ може допомагати, але не може бути суб'єктом академічної відповідальності.

Роль викладача у цій моделі є визначальною. Дослідження неформалізованого використання ІІІ у вищій освіті підкреслюють потребу факультетського лідерства: саме викладачі часто першими стикаються з новими практиками здобувачів, мають пояснювати межі допустимого використання і водночас самі потребують підтримки,

²⁰ Шкварилук М. В. Цифрова етика як основа академічної доброчесності в умовах трансформації освіти. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 134–136.

²¹ Щербина К. К., Немченко Т. А. Стратегія забезпечення академічної доброчесності в цифровому середовищі. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 143–144.

²² Юрса Л. В. Штучний інтелект як виклик і ресурс для академічної доброчесності: ризики, можливості, відповідальність. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 145–147.

щоб не діяти інтуїтивно або суперечливо²³. Якщо один викладач повністю забороняє будь-яке використання ШІ, інший дозволяє необмежену генерацію текстів, а третій не має позиції, здобувачі отримують не етичну освіту, а набір несумісних сигналів.

Інституційна політика використання ШІ має бути достатньо конкретною. Вона повинна відповідати на такі питання: які інструменти дозволені; для яких завдань ШІ можна використовувати; як декларувати його роль; які практики вважаються порушенням; як перевіряються спірні випадки; хто ухвалює рішення; як захищаються дані здобувачів освіти і дослідників; які права має здобувач у разі помилкового звинувачення; як часто політика переглядається. Праці з етики створення контенту у вищій освіті наголошують, що правила мають охоплювати не тільки студентські тексти, а й навчальні матеріали викладача, презентації, тести, візуальний контент і цифрові ресурси, створені за допомогою ШІ²⁴.

Важливим компонентом є захист приватності й даних. Використання ШІ у дослідженнях або навчанні часто передбачає завантаження текстів, відповідей здобувачів, фрагментів даних, зображень, аудіо або іншої інформації у сторонні сервіси. Без чітких правил це може порушувати конфіденційність, авторські права або вимоги етичної експертизи. Крім того, освітній аналітика і ШІ-інструменти оцінювання можуть створювати профілі здобувачів освіти, які впливають на подальші педагогічні рішення. Дослідження з навчальної аналітики підкреслює, що політика, педагогіка і практика використання даних нерозривно пов'язані: дані не є нейтральними, а їх інтерпретація має наслідки для влади, довіри й автономії здобувачів²⁵.

Для деяких освітніх галузей постають також питання професійної етики. Наприклад, у юридичній освіті ШІ створює не тільки навчальні можливості, а й ризики для сталості, справедливості, професійної відповідальності й майбутньої практики здобувачів²⁶. Аналогічно у педагогічній освіті важливо навчати майбутніх викладачів не просто користуватися ШІ, а пояснювати його межі іншим, проектувати

²³ Fatile M. Faculty Leadership and the Unregulated Use of Artificial Intelligence in Higher Education. *Zenodo*. 2025. DOI: 10.5281/zenodo.17791728.

²⁴ Carrasco-Aguilar Á., Camacho-Ruiz M., Parra Meroño M.C., Carmona Martínez M.M. AI Ethics in Higher Education Content Creation. *Lecture Notes in Computer Science*. 2025. P. 252–262. DOI: 10.1007/978-3-032-01429-0_22.

²⁵ Buckingham Shum S., Luckin R. Learning analytics and AI: Politics, pedagogy and practices. *British Journal of Educational Technology*. 2019. Vol. 50. No. 6. P. 2785–2793. DOI: 10.1111/bjet.12880.

²⁶ Balan A. Examining the ethical and sustainability challenges of legal education's AI revolution. *International Journal of the Legal Profession*. 2024. Vol. 31. No. 3. P. 323–348. DOI: 10.1080/09695958.2024.2421179.

добросесні завдання, коректно працювати з даними учнів і формувати культуру довіри.

На основі проаналізованих джерел можна запропонувати інституційну модель відповідального використання ІІІ у вищій освіті, що складається з шести взаємопов'язаних блоків.

Перший блок – нормативний. ЗВО має ухвалити політику використання ІІІ, інтегрувати її в кодекс академічної добросесності, положення про оцінювання, вимоги до кваліфікаційних робіт і процедури етичної експертизи. Ця політика має бути не декларативною, а операційною: із прикладами дозволених і недозволених практик.

Другий блок – освітній. Для здобувачів освіти й викладачів потрібні короткі, але обов'язкові модулі з цифрової етики, ІІІ-грамотності, академічного письма з використанням цифрових інструментів, перевірки джерел, захисту даних і декларування ІІІ. Такі модулі мають бути практичними: з аналізом кейсів, а не лише з переліком правил.

Третій блок – методичний. Викладачам потрібні шаблони формулювань для силабусів, приклади завдань, критерії оцінювання, рекомендації щодо усного захисту, рефлексивних компонентів, портфоліо, проєктної роботи і способів перевірки процесу створення тексту. Без цього інституційна політика залишиться на папері.

Четвертий блок – технологічний. ЗВО має визначити, які сервіси можуть використовуватися безпечно, як захищаються дані, які інструменти перевірки допустимі, як уникати надмірної довіри до детекторів ІІІ і як фіксувати випадки помилкових спрацювань. Детектори не можуть бути єдиною підставою для санкцій, оскільки їхня точність обмежена.

П'ятий блок – етичний. Потрібна комісія або робоча група з питань ІІІ та академічної добросесності, яка аналізуватиме спірні випадки, оновлюватиме правила, консультуватиме викладачів і забезпечуватиме баланс між інноваціями та правами учасників освітнього процесу.

Шостий блок – культурний. Відповідальне використання ІІІ формується через приклад, відкритий діалог і спільні норми. Якщо викладач сам використовує ІІІ для підготовки матеріалів, він має показувати, як саме це зроблено, які результати перевірено, що було змінено і чому людське судження залишається вирішальним. Така прозорість зменшує спокусу прихованого використання і перетворює технологію на предмет навчання.

Реалізація цієї моделі дає змогу уникнути поширеної помилки: трактувати ІІІ лише як загрозу академічній добросесності. Насправді загрозою є не сама технологія, а відсутність культури її відповідального застосування. Там, де правила зрозумілі, завдання автентичні, викладачі підготовлені, а здобувачі освіти навчені декларувати

цифрову допомогу, ШІ може підтримувати науковий пошук, не руйнуючи його етичного сенсу.

Рис. 2. Компоненти етичної компетентності

ВИСНОВКИ

Цифровізація вищої освіти й розвиток штучного інтелекту створили нову етичну ситуацію для наукового пошуку. Дослідник працює в середовищі, де дані, алгоритми й генеративні моделі не просто прискорюють окремі операції, а впливають на вибір джерел, формування гіпотез, написання текстів, оцінювання результатів і поширення знання. Тому етика наукового пошуку має бути переосмислена як поєднання дослідницької етики, інформаційної етики, академічної доброчесності та цифрової компетентності.

Основними ризиками використання ШІ в академічному середовищі є алгоритмічне упередження, непрозорість даних, галюцинації, втрата доменної експертизи, розмивання авторства, нерівність доступу, залежність від автоматизованого оцінювання і перевантаження систем наукової комунікації. Водночас ці ризики не означають, що ШІ має бути вилучений з університету. Навпаки, за умов прозорого регулювання, критичної перевірки й людського контролю він може посилити пошук літератури, аналіз даних, індивідуальний зворотний зв'язок, доступність навчання і підготовку дослідника до роботи в цифровому суспільстві.

Академічна доброчесність у добу генеративного ШІ має розглядатися як етична компетентність, а не лише як виконання формальних вимог. Вона передбачає здатність розуміти межі цифрового інструмента, перевіряти його результати, не підміняти власне мислення машинною генерацією, прозоро декларувати використання ШІ і брати персональну відповідальність за фінальний текст, дані та висновки. ШІ не може бути автором у моральному й академічному сенсі, оскільки не несе відповідальності за істинність, оригінальність і наслідки результату.

Заклади вищої освіти мають створити інституційну модель відповідального використання ШІ. Вона повинна включати локальні політики, оновлені кодекси академічної доброчесності, навчання здобувачів і викладачів, методичні рекомендації для оцінювання, захист приватності, етичну експертизу досліджень із використанням алгоритмічних інструментів і регулярне оновлення правил. Особлива роль належить викладачу як провіднику цифрової етики, який поєднує функції контролю та навчання відповідальному використанню штучного інтелекту.

Отже, етичні виміри наукового пошуку в умовах цифровізації полягають у збереженні людської відповідальності за знання. Штучний інтелект може бути асистентом, каталізатором, інструментом аналізу й середовищем експерименту, але не може замінити дослідника як суб'єкта морального вибору, критичного мислення та академічної відповідальності. Майбутнє доброчесної вищої освіти залежить не від заборони або безумовного прийняття ШІ, а від здатності університетів поєднати інноваційність із прозорими правилами, справедливістю, довірою і культурою відповідального наукового пошуку.

АНОТАЦІЯ

У статті розкриті етичні виміри наукового пошуку в умовах цифровізації вищої освіти та швидкого розвитку систем штучного інтелекту. Обґрунтована думка, що цифрове середовище змінює не лише інструменти дослідника, а й саму логіку академічної відповідальності, оскільки дані, алгоритми, генеративні моделі та автономні агенти стають активними посередниками між дослідницьким задумом і науковим результатом. Визначені ключові етичні ризики використання ШІ: алгоритмічне упередження, непрозорість джерел, фабрикація або галюцинація фактів, розмивання авторства, ослаблення критичного мислення, нерівність доступу до технологій і переваження систем наукового рецензування. Автори доводять, що академічна доброчесність у цифрову епоху має тлумачитися з погляду дотримання формальних заборон і як інтегральна компетентність дослідника, що поєднує етику даних, цифрову грамотність, здатність до верифікації результатів і

готовність прозоро декларувати використання ШІ. Проаналізована роль закладів вищої освіти у формуванні інституційних політик відповідального використання ШІ, перегляді практик оцінювання, підготовки викладачів і розвитку культури етичного діалогу. Запропонована модель відповідального наукового пошуку, у якій ШІ розглядається як інструмент підтримки, але не як суб'єкт авторства або заміна дослідницького судження. Результати дослідження можуть бути використані для оновлення кодексів академічної доброчесності, освітніх програм і методичних рекомендацій щодо застосування ШІ в навчанні та науковій роботі. Автори доходять висновку, що продуктивна інтеграція штучного інтелекту у вищу освіту можлива лише за умови поєднання технологічної інноваційності з людською відповідальністю, прозорістю, справедливістю та повагою до автономії академічної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коблянська І. І. Трансформація етичних аспектів наукових досліджень в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-48-33.
2. Bond M., Khosravi H., de Laat M., Bergdahl N., Negrea V., Oxley E., Pham P., Chong S.W., Siemens G. A meta systematic review of artificial intelligence in higher education: a call for increased ethics, collaboration, and rigour. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. Vol. 21. No. 1. DOI: 10.1186/s41239-023-00436-z.
3. Гребешкова О. М. Цифрова трансформація вищої освіти: етичні виклики та роль у підготовці лідерів змін. *Стратегія економічного розвитку України*. 2025. Вип. 56. С. 232–247. DOI: 10.33111/sedu.2025.56.232.247.
4. Андрощук А. Г., Малюга О. С. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Vol. 3. No. 2. Р. 27–35. DOI: 10.46299/j.isjel.20240302.04.
5. Щедрина М., Драч І. Рекомендації закладам вищої освіти щодо впровадження штучного інтелекту в освітній процес. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2024. Вип. 5. С. 202–215. DOI: 10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.30.
6. Samuel G., Chubb J., Derrick G. Boundaries Between Research Ethics and Ethical Research Use in Artificial Intelligence Health Research. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*. 2021. Vol. 16. No. 3. Р. 325–337. DOI: 10.1177/15562646211002744.
7. Шевченко В. Г., Муравйов П. Т., Кравець К. В. Етика використання штучного інтелекту у вищій медичній освіті. *Медична освіта*. 2025. № 1. С. 94–98. DOI: 10.11603/m.2414-5998.2025.1.15381.

8. Hofmann B. Biases in AI: acknowledging and addressing the inevitable ethical issues. *Frontiers in Digital Health*. 2025. Vol. 7. Article 1614105. DOI: 10.3389/fdgth.2025.1614105.

9. Cheetham A. K., Seshadri R. Artificial Intelligence Driving Materials Discovery? Perspective on the Article: Scaling Deep Learning for Materials Discovery. *Chemistry of Materials*. 2024. Vol. 36. No. 7. P. 3490–3495. DOI: 10.1021/acs.chemmater.4c00643.

10. Lu C., Lu C., Lange R.T., Yamada Y., Hu S., Foerster J., Ha D., Clune J. Towards end-to-end automation of AI research. *Nature*. 2026. Vol. 651. P. 914–919. DOI: 10.1038/s41586-026-10265-5.

11. Дубель Н. І., Феденько С. М. Використання штучного інтелекту у науковому пошуку: допомога чи шкода для користувача? *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 36–38.

12. Кубко В. П. Ціннісний вимір академічної доброчесності в епоху штучного інтелекту. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 3 (15). С. 172–180. DOI: 10.31392/cult.alm.2025.3.21.

13. Toledo Tan M.J., Maravilla N.M.A.T. Shaping integrity: why generative artificial intelligence does not have to undermine education. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2024. Vol. 7. Article 1471224. DOI: 10.3389/frai.2024.1471224.

14. Wong W., Aristidou A., Scheuermann K.F. The future of learning or the future of dividing? Exploring the impact of generative artificial intelligence on higher education. *Data & Policy*. 2025. Vol. 7. DOI: 10.1017/dap.2025.10011.

15. Holmes W., Iniesto F., Anastopoulou S., Boticario J.G. Stakeholder Perspectives on the Ethics of AI in Distance-Based Higher Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2023. Vol. 24. No. 2. P. 96–117. DOI: 10.19173/irrodl.v24i2.6089.

16. Amrane-Cooper L., Hatzipanagos S., Marr L., Tait A. Online Assessment and Artificial Intelligence: Beyond the False Dilemma of Heaven or Hell. *Open Praxis*. 2024. Vol. 16. No. 4. P. 687–695. DOI: 10.55982/openpraxis.16.4.752.

17. Deepshikha D. A systematic review on the future of educational assessment: AI-driven grading and personalised feedback in higher education. *Artificial Intelligence in Education*. 2025. Vol. 2. No. 2. P. 75–115. DOI: 10.1108/aiie-03-2025-0036.

18. Pérez-Portabella A., Arias-Oliva M., Padilla Castillo G., de Andrés Sánchez J. Passing with ChatGPT? Ethical Evaluations of Generative AI Use in Higher Education. *Digital*. 2025. Vol. 5. No. 3. Article 33. DOI: 10.3390/digital5030033.

19. Pérez-Portabella A., Arias-Oliva M., de Andrés Sánchez J., Padilla Castillo G. Generative Artificial Intelligence and the Editing of Academic Essays: Necessary and Sufficient Ethical Judgments in Its Use by Higher Education Students. *Computers*. 2025. Vol. 14. No. 11. Article 458. DOI: 10.3390/computers14110458.

20. Шкварилук М. В. Цифрова етика як основа академічної доброчесності в умовах трансформації освіти. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 134–136.

21. Щербина К. К., Немченко Т. А. Стратегія забезпечення академічної доброчесності в цифровому середовищі. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 143–144.

22. Юрса Л. В. Штучний інтелект як виклик і ресурс для академічної доброчесності: ризики, можливості, відповідальність. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 серп. – 14 верес. 2025 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 145–147.

23. Fatile M. Faculty Leadership and the Unregulated Use of Artificial Intelligence in Higher Education. *Zenodo*. 2025. DOI: 10.5281/zenodo.17791728.

24. Carrasco-Aguilar Á., Camacho-Ruiz M., Parra Meroño M.C., Carmona Martínez M.M. AI Ethics in Higher Education Content Creation. *Lecture Notes in Computer Science*. 2025. P. 252–262. DOI: 10.1007/978-3-032-01429-0_22.

25. Buckingham Shum S., Luckin R. Learning analytics and AI: Politics, pedagogy and practices. *British Journal of Educational Technology*. 2019. Vol. 50. No. 6. P. 2785–2793. DOI: 10.1111/bjet.12880.

26. Balan A. Examining the ethical and sustainability challenges of legal education's AI revolution. *International Journal of the Legal Profession*. 2024. Vol. 31. No. 3. P. 323–348. DOI: 10.1080/09695958.2024.2421179.

Information about the authors:

Faifura Vasyl Vasylovych,

PhD in Software Engineering,

Lecturer at the Department of Digital,

Educational and Socio-Economic Technologies,

Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education

“Kamianets-Podilskyi State Institute”,

13 Hodovantsia str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region,

32300, Ukraine

Nasminchuk Iryna Anatoliivna,
PhD in Philology, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Digital,
Educational and Socio-Economic Technologies,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”,
13 Hodovantsia str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region,
32300, Ukraine